Павло ДАВИДОВ

ОСВІТА ЯК ОСОБИСТІСНА (ІНДИВІДУАЛЬНА) ЦІННІСТЬ

У статті розглядається аксіологічна сутність освіти. Досліджуються питання формування ціннісних орієнтирів особистості під час навчання і виховання. Аналізуються особистісні зміни ціннісних орієнтирів сучасної молоді та роль освіти в їх формуванні.

Вступ. Сучасна Україна перебуває в стані соціокультурної трансформації та інтеграції у європейський освітній простір як соціокультурний феномен, який являє собою насамперед діалог культур. Саме освіта сьогодні визначає шляхи єдності людства (цивілізації), а отже, й сама виступає в якості визначальної соціальної цінності.

Актуальність дослідження. Аксіологічна природа освітнього процесу останнім часом достатньо активно розробляється у зарубіжній та вітчизняній літературі. Зокрема роль освіти у XXI ст., її місія розглядаються в працях теоретиків постіндустріального суспільства Д. Белла, М. Гайдеггера, П. Друкера, В. Іноземцева, М. Кастельса, Х. Ортега-і-Гассета, М. Портера, Е. Тоффлера, К. Ясперса та ін.; різні аспекти висвітлені в роботах фундаторів теорії людського капіталу Т. Шульца, Г. Беккера, М. Блага; розвиток освіти розглядається в працях В. Андрущенка, І. Дідика, О. Грішнової, Б. Данилишина, М. Долішнього, М. Дробнохода, М. Згуровського, С. Злупка, І. Каленюка, Р. Кігеля, П. Кононенка, К. Корсака, О. Кратта, В. Кременя, В. Куценко, М. Ніколаєнка, В. Новікової, Т. Оболенської, А. Погрібного та ін. Це зумовлено переломним станом суспільства, трансляцією нових життєвих смислів і цінностей. Освіта при цьому відіграє особливу роль, виступаючи відображенням глибинних витоків культури.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Ще наприкінці XX ст. резонансних ознак набула криза вищої освіти, зокрема, університетської. Більшість дослідників пов'язували її з надмірною спеціалізацією («професіоналізацією») цієї освіти та утилітарним ставленням до неї.

У XXI ст., як ніколи раніше, перед освітою постало завдання сформувати еліту (гуманітарну, економічну, технічну, політичну), що споконвічно визнавалося мотивацією зміцнення державних основ. Ставка робиться на молодь, проте у період трансформаційних процесів у соціально-економічній сфері під час її навчання потрібно сформувати адекватні ціннісні орієнтири. У цьому контексті показовою є думка В. Кудіна, який зазначає, що ноосферне суспільство, оновлюючи програми підготовки фахівців, має дотримуватися принципів навчання, серед яких виділяється необхідність оволодіння студентами скарбами культури, усього найкращого, що створено в мистецтві, та формування життєвих орієнтирів на підвалинах загальновизнаних і вироблених народами норм і вимог моральності, гуманізму [8, 207]. Саме ці настанови повинні стати аксіологічною складовою професійної компетентності майбутньої еліти, оскільки науковці й практичні працівники «освітянської ниви» змушені визнавати, що прогрес в економіці найчастіше обертається регресом у духовності й моралі.

Загальний стан розвитку проблеми. Як зазначає В. Кремень, духовно-культурна реальність сучасного буття актуалізує проблему людиноцентризму в її сучасних вимірах. Сьогодні є необхідність у переосмисленні проблем професійності, праці, свідомості, цінностей, а разом з ними — влади, права, культури, ідеології тощо, які часто розуміються без врахування світоглядних смислів ринкової економіки, помножених на людські прагнення. Останні мають особливе значення, адже вони стають основою самовизначень як суспільства, так і окремої людини [6].

Отже, виникає потреба у філософській рефлексії, оскільки вона задає освітній концепції в цілому й філософському аналізу освітньої політики зокрема смисл, ціль і методи, а також безпосередньо і невід'ємно пов'язана з аксіологічним аспектом, бо філософія завжди пронизана моральним стрижнем. Вона передбачає, що в процесі освіти-виховання у людини відбувається розвиток системи знань про добро та зло, прекрасне й потворне, про соціальну справедливість, істину, сенс і мету як людської історії, так і життя окремої людини.

Загальний стан проблеми. Отже, питання світоглядно-філософського опрацювання феномену освіти є дуже актуальним. Проте, на нашу думку, чимало питань трансформації ціннісних орієнтирів в освітньому полі залишилися недостатньо дослідженими. Безумовно, слід вказати на дослідження вітчизняних філософів В. Андрущенка, М. Бойченка, В. Кременя, М. Лукашевича, М. Михальченка, З. Самчука та ін., безпосередньо зупинитися на дослідженнях В. Андрущенка [1; 2], О. Завгородньої [4], М. Кісіля [5], В. Кременя [6; 7], А. Молчанової та Н. Талалуєва [10], В. Панарина [11].

Постановка мети дослідження. *Метою роботи* є з'ясування аксіологічного значення освіти як індивідуальної (особистісної) цінності та дослідження трансформації цінностей у суспільстві, що трансформується.

Для реалізації цієї мети необхідно розв'язати наступні *завдання*:

1. З'ясувати аксіологічну сутність феномену освіти;

2. Проаналізувати причини й умови зміни світоглядно-ціннісних орієнтирів молоді у суспільстві, яке знаходиться у стані соціокультурної трансформації.

Виклад основних положень дослідження.

Сучасне духовне життя в Україні (як і в усіх пострадянських країнах) характеризується критичним переосмисленням і діалектичним оновленням цінностей. Процеси, які відбуваються в освіті, справляють істотний вплив на духовне оновлення суспільства і зазнають, у свою чергу, зворотного впливу. В цілому це хоч і складний, проте позитивний процес, який призводить до підвищення статусу освіти як соціального інституту і посилення його впливу на духовне життя суспільства. Отже, проблема освіти в сучасних умовах — це не просто підготовка освіченого фахівця, а відтворення людини духовної, гуманної, екологічно орієнтованої.

Слід зазначити, що аксіологічні аспекти освітньої політики у сучасному українському суспільстві, яке трансформується за взірцем європейського співтовариства, сьогодні потребують глибокого осмислення. Орієнтація на ринок без врахування духовності, що нині має місце в Україні, будучи обмеженою, однобічною, прагматично-раціоналістичною є, за своєю сутністю, не лише безперспективною, а й згубною. Зокрема це стосується формування «європейського способу життя» — споживацького суспільства, яке викривлює систему норм та цінностей, оскільки гроші і статок визнаються єдиною «справжньою» цінністю. Така ідеологія є згубною як для освітньої галузі, так і для країни в цілому. Суспільству знову доведеться розплачуватися за забуття старої істини: ніщо не руйнується так легко і не поновлюється так важко, як духовно-моральні цінності.

Безумовно, «списувати» усі огріхи тільки на європейські цінності безглуздо. Як зазначає В. Кремень, «формуючи ті цінності, які вже віджили або відживають, залишаємо дитину, людину неконкурентоспроможною в контексті світоглядно-моральних аспектів і цінностей сучасного світу» [7, 19]. Тому, ми схиляємось до думки В. Кременя про те, що треба формувати повагу до багатства (чесно здобутого), до прагнення стати заможною, самодостатньою і освіченою людиною (зокрема на прикладі Б. Гейтса) [7, 19]. Особливо в атропоцентричному ракурсі цінним є й зауваження В. Андрущенка про те, що «як свідчить історія, першою і головною цінністю цивілізації є людина... Виховання означеної цінності є, своєю чергою, першою й основною вимогою до філософії і змісту освіти, який ми маємо утверджувати під час її сучасної модернізації. Якщо бажаємо повернутись у лоно цивілізації» [2, 9—10].

У сучасній ситуації економічної, політичної та соціальної нестабільності, зумовленої як світовою економічною кризою, так і політичною кризою в українському суспільстві, надзвичайно важливого значення набуває внутрішній стрижень — ціннісний орієнтир, який би координує

дії, а також зовнішній та внутрішній світ людини. Функцію такого світоглядного «маяка» і водночас «рятівного кола» виконують якраз цінності людської особистості.

Звідси випливає, що аналіз цінностей є виключно важливим для дослідження як сучасного освітнього простору, який зараз перебуває у стані **«трансформаційної кризи»,** так і самої сутнісно-змістовної зміни **(трансформації)** цієї категорії у сучасному соціумі, а також у етично-моральному сприйнятті індивіду.

Відомий теоретик з філософії освіти Б.С.Гершунський зазначав, що ціннісний (аксіологічний) аспект освіти повинен розглядатися у трьох взаємопов'язаних блоках:

1) як цінність державна, освіта залежить від державної освітньої політики (тобто держава зацікавлена у розвитку освіти та наданні цій сфері пріоритетного державного значення);

2) як цінність суспільна, адже моральний, інтелектуальний, економічний та культурний потенціал кожного суспільства складають основу громадянського суспільства — важеля громадянського контролю за державою;

3) як особистісна цінність [3].

У суспільстві зразка XXI ст. особлива відповідальність у сфері духовності лягає на сферу освіти: необхідно демократизувати не тільки систему суспільних відносин, а й підготувати нове покоління українських громадян — мислячих, діяльних, соціально відповідальних, творчих людей, що керуються загальнолюдськими цінностями. На зміну старим уявленням про цілі й завдання школи приходить філософське розуміння проблем освіти, усвідомлення цінності людської особистості, необхідності охорони її гідності, сумірності суспільного інституту природі індивідуальності, дотримання природних пропорцій суспільного та індивідуального.

Як зазначає Г.К.Селевко, у процесі зростання і розвитку дитина є безпосереднім учасником (суб'єктом і об'єктом) різноманітних взаємодій та відносин, які зводяться до шести основних категорій [14]:

1) соціалізація — процес і результат засвоєння людиною історично напрацьованих соціальних норм та культурних цінностей, які передбачають його включення у систему суспільних відносин і самостійне відтворення цих відносин;

2) освіта — соціально спрямована і контрольована частина соціалізації: цілеспрямований процес і результат виховання й навчання в інтересах особи, який супроводжується констатацією досягнення людиною визначених державою освітніх рівнів;

3) виховання — одна з головних і багатозначних категорій; це і суспільне явище, і діяльність, і процес, і цінність, і система, і вплив, і взаємодія і т. ін.;

4) навчання — методи, форми та засоби передачі знань, умінь, навичок, а також взаємопов'язаної діяльності вчителя та учня у розв'язанні навчально-виховних завдань та пізнавальної діяльності;

5) розвиток — складний процес зміни індивіда від меншого до більшого, від простого до складного, від недосконалості до досконалості; рух за висхідною траєкторією (спіралі) від попереднього якісного стану до наступного (нового). Тобто у розвитку виокремлюють фізичну, психічну, духовну, соціальну та інші складові;

6) формування — виступає у двох іпостасях: як синонім розвитку (процес становлення людини як соціальної істоти) та синонім навчання і виховання.

Проте тут слід мати на увазі той факт, що людина повинна формуватися не лише в якості суб'єкта певної суми знань, а й також у якості суб'єкта культури, який має особистий інтерсуб'єктивний світ. Ми погоджуємося з думкою С.Б.Савелова відносно категорії «освіта», викладеною у Новітньому філософському словнику: «Осягаючи через відношення світу та себе самого в цьому світі, індивіди в процесі освіти отримують можливість знайти своє місце в системі соціальних відношень, активно реалізуватися як самостійні агенти просторових відношень, співвідносячи свою самість, свої думки з суб'єктивністю та смислами інших людей, а також цілісністю інших спільнот» [13, 478].

Саме тому провідна роль у формуванні й трансляції цих цінностей між поколіннями надається **освіті і вихованню**, адже завдяки їм надається не лише знання, а й формуються певні цінності й культура. Знання кожного індивіда стають його особистісними надбаннями і розглядаються як певна людська цінність з огляду на ступінь її значущості для цього індивіду, а соціальний рівень його (індивіда) зрілості визначається цілісністю та усталеністю самої системи цінностей. Людина сама має визначитися, як вона з цими надбаннями буде функціонувати в суспільстві, яку цінність матиме для соціуму і на яке місце у соціальній ієрархії претендуватиме.

Світогляд включає в себе уявлення не лише про те, в якому світі ми живемо, а й про те, в ім'я чого варто жити, тобто ціннісні й практичні настанови. Згідно з О.Д.Завгородньою, «ціннісна складова є найбільш інтимною стороною світогляду, вкоріненого в людське «Я», свідомість і підсвідомість — сферу переживань, найменш підконтрольну для розуму й волі. Проте гнучкий і різноплановий характер, культурно закоренілий і критично оснащений — тобто філософський світогляд — безумовно причетний до «культивування» розмаїтої палітри ціннісних орієнтацій, до всього того, що визначає сенс життя» [4].

Тому вищою освітньою цінністю є ціннісна самоактуалізація у культурі й житті. Вона пов'язана з орієнтацією освіти на інтереси самого індивіду, вільного, творчого — людини, яка самореалізується. Людина має знайти своє місце в житті, культурі, професії. Саме в цьому допомагає освіта. Місія освіти полягає в тому, щоб знайти індивідуальний підхід до людини, допомогти їй визначити культурний статус свого особистісного потенціалу, внутрішніх, несвідомих і навіть ірраціональних по-

треб. Інакше нереалізований потенціал може стати руйнівним для самої особистості й соціально небезпечним для навколишнього середовища.

Відомо, що освітні цінності складаються з цінностей, зумовлених значенням системи освіти у суспільстві та внутрішніх цінностей цієї системи. Перша група цінностей має функціональну та символічну складову. Освіта виконує в суспільстві функцію ретрансляції знань та деякі супутні потреби (ті, що входять у соціалізаційний комплекс, захисну щодо суспільної ідентичності тощо). Крім того, кожна система освіти являє собою унікальну символічну систему, яка утворює органічне зрощення великої кількості культурних кодів, притаманних даному суспільству.

Дослідники зазначають, що здебільшого швидше й ефективніше впливати на цінності особистості: передусім — особистості студента. Молоде покоління найменше вражене стереотипами, воно народилося і виросло вже в незалежній Україні, а відтак має новий соціальний досвід: тоталітарні цінності в цьому середовищі трапляються лише як рудименти, наявні у значно ширшому обсязі в ціннісній структурі старших поколінь.

Відомий американський психолог А. Маслоу вказував, що будь-яка методика навчання, яка спирається на вивчення старого досвіду й намагається безпосередньо застосувати його у сьогоденні, як і старі рішення до нової ситуації, є неефективними. За його висловом, «багато з того, що ми називали навчанням, втратило своє значення», тому й освіту сьогодні «у жодному випадку не можна розглядати тільки як процес засвоєння знань; настав час визначити її як процес становлення характеру, як процес особистісного розвитку...» [9].

Він зазначав, що таке «прив'язування» до минулого людей негативно впливає на розвиток освіти і знань (науки) взагалі. Саме формування нової формації людей, спроможних до рефлексії минулого досвіду і «достатньо тямущих, щоб не боротися зі змінами, а передбачати їх і достатньо зухвалих, щоб радіти ним... Такий тип людини необхідний нам для того, щоб гідно зустріти нові часи і бути адекватними новому світу, який вже оточує нас» [9].

Сьогодні потрібна не стільки зміна традиційних методів і освітніх підходів, скільки побудова нової ідеології освітніх процесів і впровадження принципово нових освітніх технологій. Сучасні ринкові відносини вимагають застосування інноваційного типу навчання, а також розвитку концепції безперервної освіти. Йдеться про формування, за висловом В. Кременя, «людини інноваційного мислення» [7, 16].

Висновки. Бути креативним фахівцем — це вимога часу, оскільки на передній план у його діяльності виступає творчий підхід до справи і гуманне ставлення до людей. Так працювати може практично кожен студент з нормальним інтелектом і ще за однієї умови — якщо до нього звертатись як до суб'єкта навчальної діяльності, як до особистості, що прагне до самовизначення і самореалізації.

Тому сучасні соціально-економічні вимоги вимагають навіть від випускника-бакалавра (як найбільш масової категорії фахівців) здатності здійснювати самостійну пошукову діяльність, приймати відповідальні рішення, прогнозувати їх можливі наслідки, готовність до співробітництва, високу мобільність, динамізм, конструктивність. У сучасних умовах актуалізується завдання не стільки підготувати спеціалістів визначеної кваліфікації, скільки сформувати у них такі характеристики, як ефективність і креативність засвоєння нових знань, творча активність у прийнятті рішень, широка прогностична орієнтація тощо. Умовою, яка забезпечить розв'язання цієї задачі, є формування пошукових здібностей шляхом розвитку дослідницької діяльності студентів.

Тому сьогодні найактуальнішою проблемою є генерування нової концепції університетської освіти, зокрема і вищої школи взагалі. Ключовою є потреба суспільства в максимально освічених людях, бо нині лише висококваліфікований фахівець запитаний суспільством. Наявність диплома про вищу освіту вже не гарантує працевлаштування. Лише безперервне підвищення свого освітнього рівня і кваліфікаційних меж є запорукою успіху.

Література:

1. Андрущенко В.П. Ціннісний дискурс в освіті / В.П.Андрущенко // Вища освіта України. — 2008. — № 1 (28). — С. 5–18.
2. Андрущенко В.П. Філософія освіти «в замежжі завтрашнього дня» / В.П.Андрущенко // Філософія освіти: наук. часопис. — 2008. — № 1-2 (7). — С. 7–14.
3. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века / Б.С.Гершунский. — М.: Пед. общ. России, 2009. — 508 с.
4. Завгородня О.Д. Філософська освіта як стрижень освітньої філософії / О.Д.Завгородня; // Нові технології навчання. — 2003. — № 3. — С. 111–116.
5. Кісіль М.В. Якісна вища освіта в системі загальнолюдських цінностей / М.В.Кісіль; // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Формування національних і загальнолюдських цінностей в українському суспільстві»: Збірник статей [За заг. ред. канд. філол. наук, доц. О.С. Черемської]. — Х.: ФОП Лібуркіна Л.М., 2006. — С. 39–44.
6. Кремень В. Людина і освіта у вимірах економічної цивілізації / В.Г.Кремень; // Освіта. — 2006. — № 45–46. — С. 4–5.
7. Кремень В. Освіта в контексті сучасних соціокультурних змін / В.Г.Кремень; // Філософія освіти: наук. часопис. — 2008. — № 1-2 (7). — С. 15–21.
8. Кудрин В. Образование в судьбах народов (дидактика нового времени) / В. Кудрин. — [2-е изд. дополн.]. — К.: ПП «Гамма-Принт», 2007. — 218 с.
9. Маслоу А.Г. Дальние педелы человеческой психіки / А.Г.Маслоу; [пер. с англ.]. — СПб.: Евроазия, 1997. — 250 с.

10. Молчанова А.О. Аксіологічна мотивація як інтегративний аспект сучасної професійної освіти / А.О.Молчанова, Н.О.Талалуєва // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти [Текст]: зб. наук. праць [За ред Л.Л. Товажнянського, О.Г. Романовського]. — Вип. 18 (22). — Харків: НТУ«ХПІ», 2008. — 400 с.

11. Панарин В.И. Аксиологические аспекты политики в области образования / В.И.Панарин; // Философия образования. — 2007. — № 4. — С. 144–149.

12. Романюк Л.В. Дослідження цінностей в моніторингу якості вищої освіти: засоби, технології та перспективи / Л.В.Романюк // Вища освіта України . — 2009. — Додаток 4. — Том IV (16). Тематичний випуск «Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору» — С. 440–445.

13. Савелова С.Б. Образование / С.Б Савелова // Новейший философский словарь. — Минск: Изд. В.М. Сакун, 1998. — С. 478.

14. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий: в 2 т. / Г.К.Селевко. — Т. 1. — М.: НИИ школьных технологий, 2006. — 826 с.

***Павел Давыдов*. Образование как личностная (индивидуальная) ценность.**

В статье рассматривается аксиологическая сущность образования. Исследуются вопросы формирования ценностных ориентиров личности во время обучения и воспитания. Анализируются личностные изменения ценностных ориентиров современной молодежи и роль образования в их формировании.

***Pavel Davidov*. Education as Individual Value.**

The article considers the axiological essence of education. The problems of the value guidelines' formation of the personality in the process of education are analyzed. The personal changes of the value guidelines of the modern youth and role of education in their formation is analyzed.